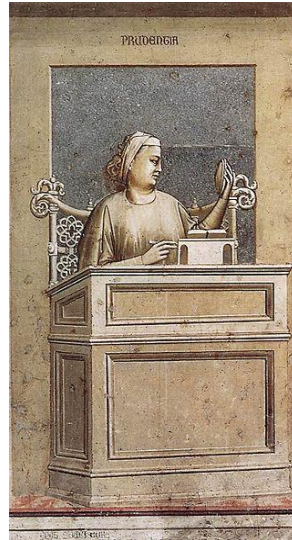

Curs d'Estiu, Col. de Llicenciats, Barcelona, juliol 2022

LA VIRTUT EN LA FILOSOFIA ANTIGA

La filosofia antiga tendeix a entendre la virtut com a condició de perfecció moral i imatge de la perfecció divina en l'ànima (o en el caràcter?) dels humans.

El concepte de virtut (i el seu contrari, el vici) constitueix un dels nusos centrals de la reflexió sobre l'ètica. Diversament interpretada, *la virtut és una disposició constant de la ment per fer el bé*, més enllà de qualsevol consideració utilitària de recompensa o càstig, felicitat o infelicitat. Per tant, es pot definir com la força que impulsa l'home a lluitar per assolir un fi més alt. Virtut i camí de perfecció estan íntimament unides.

EVOLUCIÓ D'UN CONCEPTE

En els poemes homèrics i per als grecs més antics la virtut (*areté*) és essencialment el valor militar, la força, la capacitat de lluitar amb coratge. Només més tard, la virtut s'identificarà amb la *kalokagathia*, la capacitat de perfeccionament del ciutadà – i fonamentalment amb la justícia. Ser virtuós és ser un ciutadà que evita l'excés (el vici).

La paraula té el mateix significat per als romans. *Virtus* (entesa en un primer moment com a virtut militar, és a dir, com a dotació específica del *vir* "home") era una divinitat que, juntament amb *Honos* (honor), fou venerada en un temple dedicat a ells a la banda nord de la Via Apia romana. No hi ha ciutadania al món antic sense el recolzament d'aquests dos déus (principis de gestió pràctica dels conflictes).

La reflexió filosòfica a partir dels **sofistes** i de **Demòcrit** proposà un nou sentit de la virtut. Resumint-ho molt, els sofistes entenen la virtut com una habilitat que un cop dominada ens permet ser feliços. El punt d'inflexió es va produir amb Sòcrates que, a diferència dels filòsofs anteriors a ell, centrà la seva investigació no en la natura, sinó en l'home. Per a **Sòcrates** la virtut és la condició necessària i suficient per tal d'aconseguir la felicitat. Sòcrates es preguntà si (com creien els sofistes) hi ha més d'una virtut i va respondre que no. Al seu parer la virtut és una i coincideix amb el coneixement. Deia que tot home bo és savi, donat que només qui sap què fer es comporta virtuosament. D'aquesta manera, la definició de què és la virtut es transformà en la discussió de l'ideal de comportament pràctic que l'home ha de seguir, i esdevingué així el problema central de l'ètica.

Plató, recollint el llegat de Sòcrates, sosté que és possible ensenyar la virtut i la unitat fonamental de virtuts particulars (prudència, coratge, moderació i, per acabar, justícia), que totes fan referència al coneixement, entès com a coneixement o ciència del bé. La diversitat de les virtuts està determinada per les diferents funcions que ha de complir l'ànima humana i té la seva contrapartida en el bon funcionament de l'estat, que és format per diferents classes de ciutadans amb diverses funcions que s'harmonitzen entre si. De fet, el mite de la caverna es podria entendre com una exemplificació del procés d'assoliment de la virtut a través de la purificació de l'ànima.

LA RECONSIDERACIÓ ARISTOTÈLICA

La doctrina de la virtut d' Aristòtil se centra en dos aspectes: la virtut com a hàbit (costum continuat de portar determinat comportament) i com a tria (elecció dels mitjans adequats). Per a Aristòtil la virtut no és "per naturalesa": de la mateixa manera que no naixem amb idees i coneixements innats, tampoc no naixem amb virtuts innates, sinó amb una ànima susceptible de ser modificada mitjançant l'exercici continu. Per tant, de la mateixa manera que tocant la lira ens convertim en citaristes -diu Aristòtil-, també fent coses justes ens convertirem en homes justos.

Però quin és el criteri per identificar una acció com a virtuosa? En aquest sentit, Aristòtil avança la *teoria dels mitjans correctes*: la virtut és una mesura, que porta a l'eliminació de comportaments extrems (és a dir, vicis oposats, marcats ja sigui per un excés o per un defecte) i a escollir un punt d'equilibri.

La tasca de la racionalitat de l'home és precisament donar una mesura, un límit a l'element irracional (és a dir, apassionat i instintiu) de la nostra ànima: el coratge, per exemple, és una virtut ja que és el mitjà adequat entre els contraris de la covardia i la temeritat. el mateix es pot dir de totes les altres virtuts. La vida, al cap i a la fi, seria un llarg aprenentatge de la prudència i de la correcta avaluació de fins i mitjans.

VIRTUTS ÈTIQUES I DIANOÈTIQUES

Aristòtil distingeix dos tipus diferents de virtuts que fan referència a les dues parts de l'ànima: la sensitiva i la racional. Corresponent a la primera, tenim les virtuts pràctiques o conductuals, que s'adquireixen per hàbit; són les *virtuts ètiques* (d'*ethos* "costum, hàbit"): fortalesa (o valentia), liberalitat (és a dir, generositat), templança, bondat, sinceritat, urbanitat. Virtuts ètiques són aquelles en què la raó triomfa sobre els impulsos. A l' *Ètica a Nicòmac* (II, 7) hi ha una llista de virtuts: així la liberalitat o bona economia és un punt mitjà entre prodigalitat i garreperia, l'esplendidesa està entre l'extravagància i la mesquinesa i el capteniment plàcid es troba entre el temperament irat i la manca d'ira...

En correspondència amb la raó discursiva (*diànoia* en grec) tenim, en canvi, les *virtuts intel·lectuals o dianoètiques*, és a dir, la ciència (entesa com a coneixement demostratiu), l'art, la ment (o intel·lecte), la saviesa (*sofia* en grec, que és la ciència dels principis i per tant de la filosofia) i saviesa (o prudència).

Un problema crucial és el de la relació entre virtut i plaer: el plaer (sobretot el vinculat als sentits) sovint allunya un de la virtut, i tanmateix forma part integrant de la vida humana perquè és un fi al qual tothom tendeix de manera natural. Aquesta tendència l'ha de tenir en compte

Curs d'Estiu, Col. de Llicenciats, Barcelona, juliol 2022

l'educador (però també el que es vol educar), compensant-la i orientant-la cap a objectius superiors.

L'IDEAL ESTOIC

Segons els ensenyaments de **l'estoïcisme**, el savi tendeix a la victòria plena de la raó sobre la part irracional d'ell mateix i, per tant, sobre les passions, enteses com a forces que pertorben aquell estat de pura racionalitat en què l'home coincideix amb el Logos, és a dir, amb el principi racional diví que impregna i governa tot el Cosmos. Aquest estat ideal s'anomena, en grec, *ataràxia o apatia*, "absència de passions", impertorbabilitat, serenitat d'esperit i equilibri, en què l'home està lliure de desitjos, necessitats i sentiments massa forts i vinculants.

El pensament cristià va absorbir l'estoïcisme, encara que l'enfocament estoic consistia a veure l'home dins del món, mentre que el cristianisme situava l'home en relació a un principi transcendent, Déu, que supera el món i la vida terrenal.

DOCTRINA CRISTIANA

És complicat dir si el cristianisme tenia una teoria de la virtut aplicada a la vida social, però en l'essencial la teoria de la virtut es troba al *Sermó de la muntanya* i les *benaurances* (que és un text reelaborat per la comunitat a partir de diversos discursos recosits) i a l'anomenat *Manament nou* (el de la novetat cristiana: estimeu-vos els uns als altres). Però l'afirmació més original és el punt de vista d'**Agustí**, que afirmava que l'única virtut veritable és l'amor a Déu.

La virtut natural, per tant, ja no pot bastar per a l'home que, si es queda en el nivell dels fets, no podrà mai. Per salvar-se sense l'ajuda de la gràcia. Aquesta concepció va ser posteriorment adoptada per Luter i la Reforma. De fet, l'única virtut és la teològica.

Tomàs d'Aquino va adaptar la doctrina aristotèlica al cristianisme. En l'home hi ha una disposició natural (que anomenà *habitus* amb un terme aristotèlic) per organitzar la seva conducta segons principis racionals i pràctics; en aquesta disposició general es basen aquells hàbits particulars de conducta correcta que són les virtuts individuals. Seguint Aristòtil per la intermediació de Ciceró, Tomàs diferencià les virtuts humanes en dos tipus, intel·lectuals i morals; entre aquestes últimes les virtuts cardinals (és a dir, les principals) són les indicades per Plató: saviesa (o prudència), coratge, templança (o moderació) i justícia. Aquestes virtuts, dictades per la raó, i molt especialment la prudència, són suficients per a la vida terrenal de l'home, però amb elles no n'hi ha prou per a l'assoliment de la felicitat sobrenatural i per a la salvació eterna; d'aquí la necessitat de les virtuts teològiques, procedents directament de Déu que els infon a l'ànima de l'home: fe, esperança i caritat.